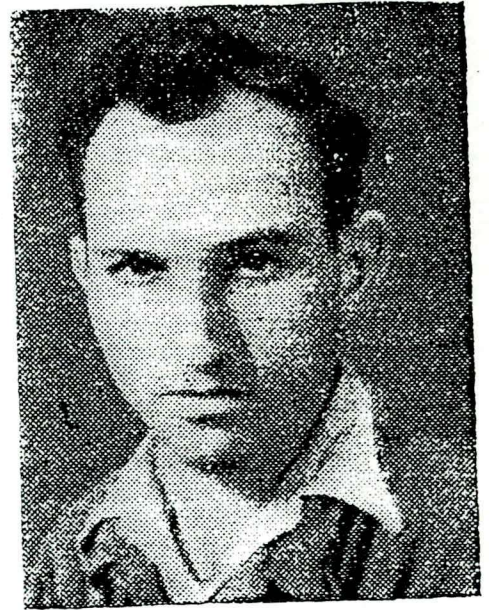

לבנון צבי

בן דוב ופנינה קאליך. נולד בט"ו באלול תרפ"ב בצפת למשפחת צאצאי רבנים חסידים, אשר ישבה בארץ זה ארבעה דורות. בעודו נער עברה משפחתו לגור בבירות, בה עברו עליה 5 שנים קשות, עד שחזרה למולדת והתישבה בתל-אביב. מאחר שבבירות היתה ראשית חינוכו בצרפתית, המשיך גם בארץ ללמוד בבית-הספר של "אליאנס" ובהגיעו לגיל 14 החל לעבוד במסגרות. דרך-חיים זו הביאתהו ל"הנוער

העובד" ומאז היו חיי קודש להגשמה ולהגנה, כדרך כל נער עברי-חלוצי. כבן 15 יצא להכשרה בגבת, הסתגל יפה לעבודה ונתחבב על הכל. אחרי-כן המשיך לעבוד באלונים, גבעת-ברנר, גבעת-חיים, עיינות, ולבסוף ברביבים, שם הקים את ביתו. כל השנים הללו היו לו שנות פעילות ב"הגנה", בתעשית הנשק העברי שבמחירת ובפלמ"ח. מרביבים עבר לירושלים ועבד במחלקה הטכנית של "הדסה".

עם פרוץ הקרבות התגייס לכוחות הבטחון והוחזר ל"הדסה", להגנה ולשמירה. ימים אחדים לפני אסון השיירה בשייך-ג'ראח חזר העירה, למשפחתו. בימי חופשתו חלה, אך לא שעה להפצרות אשתו וטען, כי עליו לחזור מיד להרצהופים, הואיל ועמד לקבל תפקיד של מפקד אחראי: "כל חברי כבר אינם ואני עודני בחופשה" — אמר לאשתו. והלך. באותו יום, ב'13 באפריל 1948, יצא ל"הדסה" עם השיירה, שעברה דרך שייך-ג'ראח ואשר כמעט כל נוסעיה הושמדו. האחד שניצל מהמכונת בה נסע גם צבי מספר, כי ראהו עומד ליד הנהג ומעודד בדברי-נועם את הנוסעים: "העזרה תבוא. אי-אפשר שלא תבוא..."

בְּאֵהָבָה

א

קחי את ידי בְּיָדְךָ הַטּוֹבוֹת
בְּלִטּוֹף שֶׁל אֲחוּהָ לְהַשְׂכִּיחַ לְרַגַע קָטָן
אֶת הַחַיִּים בְּלִי יָדִיד וְקָרוֹב.

לא אוכל שָׂאת מְלֵאוֹת הַחַיִּים לְבָדָד
עֲפָמִי מִן הַבְּדִידוֹת.

קחי את ידי בְּיָדְךָ הַטּוֹבוֹת -
וְאֲדַע רַגַע קָטָן מֵהֶם הַחַיִּים.

תשרי תש"ב.

ב

אם אוֹשִׁיט לְךָ נֶד תִּבְרָה וְאוֹהֵב -
הַתּוֹשֵׁט לִי יָדְךָ לְקַבֵּלָהּ בְּאֵהָבָה?
וְאִם אֲנִי לְךָ אֶת סוּד אֵהָבִמִּי -
הַתְּהִיָּה אֲנִי קְשׁוּבָה לוֹ?

הַתּוֹכְלִי לְהַבִּין לְרוּחִי וְנִפְשִׁי
וּבְכַנְף-אֵהָבִתְךָ לְהַשְׂכִּיחַ
אֶת כְּאֵב-בְּדִידוֹתֵי? הַתּוֹכְלִי
לְמִשׁוֹתֵי מִמְצוֹלַת הַחַיִּים עַל סְבִיבֵי?

9.9.1943

ג

רוּח-סַעַר יִילִיל.
יָנוּעַ הָאֵהָל בְּעֵלָה הַגְּדִף.
וְצִמּוּדִים זֶה לְזֶה,
תוֹךְ שְׂכַחַת הַמְצִיאֹת,
בְּעוֹלָם כְּלוֹ פֶּלֶא,
אֲנוּ נְעִים וְנָדִים.

אֲבָל עַת יִבְרִיק הַבְּרָק -
וְחֻזְרָה הַמְצִיאֹת ...

20.1.1944

*א

רח'לה, אכתוב לך דברים אלה גם אם לא אשלחם מחר, גם אם אראך מחר פנים אל פנים. חייב אני לכתוב לך כבר מזמן. כן, אולי בצורה זו יעלה בידי להביע לפניך קצת ממה שעוקה הרבה בה אני נמצא. אולי יעלה בידי להביע לפניך קצת ממה שחשבותי.

שנה רודפת שנה. החיים מתגלגלים במסלול הרגיל. אך מה רב ההבדל בין תקופה לתקופה, מה שונים החיים בכל אחת מתקופות אלה.

ניסיתי פעם להעלות על הנייר את תולדות חיי אך חדלתי מכך. היד איננה שולטת בעט. לכן חדלתי מכתוב, אך יש ומתעורר בכל זאת הרצון לכתוב, לכתוב.

אני לא אעשה הפעם את אשר לא עשיתי עד כה, אך אני אתחיל את פרשת הסיפור מתקופה מאוחרת יותר. אכתוב לך מאז היום גמלה בי ההחלטה לצאת סוף-סוף להגשמה, לעזוב את בית אבא ולהיות אחראי להי עצמי.

אין אני זוכר את התאריך המדויק, אך זה היה בשנת 1940, בדיוק פרק זמן שהעולם כולו עמד בצפייה להכרזת המלחמה על-ידי איטליה שהיתה עוד פרושה מגרמניה. ובכל יום חששנו: הנה היא מצטרפת. בשבילנו, חברי הקבוצה העומדת לצאת להכשרה, היה זה פגע. מתחילתו הכניס אותנו ענין המלחמה לתוך סבך הפגעים הקשורים בו. כבר אז ידענו מהו פחד בפני תוצאות המלחמה; כבר אז התחלנו לחשב את השבוננו: האם נעמוד מנגד? האם תעכב בעדנו מלחמה זו את היציאה? בבית-הוריינו לא חסר לנו דבר, הארץ כולה הלכה לקראת רווחי-מלחמה: נערים, אשר אך אתמול לא היה שכרם ולא-כלום — הנה החלה עליה בשכרם. אולם אנו שמנו את פנינו למטרה אחרת: אנו פנינו למשק, היתה נכונות מצדנו לזוותר על הכל ולצאת, אך מעניין: עם כל היתורים חששנו שמא בכל-זאת יסגור המשק את דלתותיו.

רואה אני את הדברים כאילו רק אתמול היו. יום-יום ציפינו לשמוע לאן נישלח ומה יהיה מקום-הכשרתנו; כל יום הקשבנו לחדשות: האם הכריזה איטליה מלחמה? האם יעכבו אותנו מלצאת? והנה בא היום המקווה. נתקבלה החלטה: אנו יוצאים. כאן עמדתי לפני בעיה חדשה. עלי להביא את הדבר לפני הורי; עלי לומר להם את דברי. „קצתי בחיי העיר ההומיה. אני יוצא לכפר. אני יוצא אל המחרשה לשדה, למרחב.“ לו ידעת עד כמה היה קשה לבוא לאבא ולומר לו: „די. עד כאן. עכשיו אני יוצא.“

עברתי את המשבר הזה תוך ויכוחים קשים. זוכר אני את הדבר יפה. היה זה בשעת הצהריים, ישבתי על הרצפה בבגדי-העבודה המלוכלכים, כמו שאני יושב לפעמים בחדרנו הקטן על המרבד. דיברתי את דברי. יש וקשה לאדם להחליט על צעד חדש, אך לי קשה היה לומר שלום לאבא ואמא אחרי ויכוחים אלה. ידעתי שהם צודקים. ידעתי שאסור לי לעזוב אותם. אני בשבילם הכל. בלעדי לא היה דבר בסדר בבית. ולבסוף — עזבתי. עזבתי מתוך ידיעה שחובה מוטלת עלי עוד לחזור ולעזור להם לכשאצטרך.

אנו באלונים. שבועים הלפו. אנו עוברים לגבת. כאן מתחילה פרשת-חיים חדשה...

* התאריך של ראשית הרברים: יולי 1945.

רח'לה, הערב די לי. שלושה עמודים כתובים. אשתדל מחר לכתוב שוב. השעה אחת-עשרה. הרגשתי אינה טובה ביותר. ליל-מנוחה. האם אוכל להירדם מחר כל-כך? האם לא היה טוב יותר לשבת ולכתוב ולכתוב?..

שכבתי אתמול בשעה מאוחרת. במשך שעה ארוכה לא יכולתי להירדם. היו רגעים שנדמה היה לי: הריני ממשיך את כתיבתי. והיום הנה אני יושב שוב, אחרי ארוחת-הצהריים, בטרם אשכב לנוח, וממשיך בכתיבה.

חיינו בגבת מתחילים באותן שלוש הסוכות, שלמעשה לא נשלמה המלאכה בהן. החברה מתכנסת, מחליטים על ערך חיינו, ועדות נבחרות ואנו מתחילים חיים משותפים. אנו מחכים לבוא קבוצת ההשלמה לחברתנו ויש הצעות שונות. לבסוף באה קבוצת החברים מחדרה. אני, עוד מן הימים הראשונים, ממלא תפקידים שונים. אני אחד האידיאליסטים בקבוצה. מעטים הבחורים המוכנים ליתורים שונים גם בדברים קלים שבקלים, אך צבי יודע תמיד לתבוע ולדרוש, להסביר וגם לקיים!

לא אעמוד על כל הדברים שקרו. אך יש כמה דברים, שלעולם, דומני, לא יישכחו מלבי. בצאתי מן הבית לא נפרדה ממני אמא. היא לא רצתה שאסע, והנה נכתב לי שאמא תימצא בחיפה ויש לי הזדמנות מצוינת לראותה ולפייסה. הדבר עומד לדיון בחברה. אני איני משתתף בשיחה ומתקבלת דעה שלילית לנסיעה. אני כעסתי אז מאד: על סמך מה מונעים ממני את הנסיעה? והנה מתברר שכל אותם החברים אשר בגלל דרישתי להיגמל מנסיעות מיותרות נאלצו לזוותר על כל מיני נסיעות של תענוגות מצאו הזדמנות להתנקם בי, כביכול, ולשלול ממני את האפשרות לנסוע. לא חשוב מה היה הלאה; אני לא נסעתי — ובוזה נסתיים הענין. ובכל-זאת ידעתי גם אחרי פגיעה זו לעמוד על עניני החברה ולתבוע את הטוב, ובעיקר עמדתי על כך שחבר לא יתרוצץ ממקום למקום ועל-ידי זה יתרחק מחיי החברה.

בעבודה היה לי חלק בכמה מקצועות — בנין לול וגנות. לא קרה מקרה, גם הפעוט ביותר, שההיינה לי התנגשויות עם איזה אדם שהוא. להיפך. היה מקרה שרציתי לעזוב את העבודה במקום זה או אחר ונתקלתי בעמידה עקשנית של הענף שאישאר בעבודה. יחסיי הידידות ביני לבין חברי גבת נעשו הדוקים יותר ויותר. לא ארכו הימים ואני על סף העזיבה ועולה שאלת ההצטרפות לקבוצה.

ויכוחים סוערים התנהלו אז בחברה. הציעו לנו כמה הצעות. אחת מהן היתה צפון ים המלח — למפעל המשותף עם מחנות-העולים. רוב החברים התנגדו להליכה זו מתוך טענה שאין אנו חזקים למדי על-מנת ליצג את „הנוער העובד“. מובן שהיתה זו תינוקיות לדבר על חולשה תנועתית. למעשה היכן, בקיבוצים שלנו, חזקה התנועה? וכאן, ברביבים, היכן הפעילות התנועתית?

אך מויכות זה אני זוכר היטב את מכתבו של אחי שכותב לי כי אין אני צריך ללכת לשם ונימוקיו היו שונים וגם רבים. היה זה מכתב די קשה. הטענות בעיקרן היו כי אסור לי להתרחק כל-כך מההורים וכן אין לי לשכוח כי ביום מן הימים אצטרך לעזור להם. תשובתי למכתב ההוא לא היתה הרבה פחות חריפה, אך במידת-מה הייתי במצב-רוח די מדוכא. אני חזרתי אז למציאות והתחלתי לחשוב קצת

היו הדברים, טוב שאנו יחד, אך רע שמלחמת-קיומו של אדם, החפץ לחיות, היא כה קשה ומיגעת. ולכשנדמה לך שהנה הגעת לאיזה גבול — עליך להמשיך עם הורם, להיסחף הלאה-הלאה וגם להיסחב לתוך מערבולת ולשקוע בה עד תהום.

וכאן מתחילה פרשת-חיינו בקבוצה על כל נפתוליה ופגיעיה.

ב

אנו עומדים עתה ביום האחד-עשר מאז ההחלטה על מדינה עברית, ואחד-עשר יום מאז ההתנגשות הראשונה בנפש וברכוש עברי על-ידי פורעים ערבים מכוונים בידי המנהיגים החוסיינים ובתמיכתם הגלויה של שותפיהם האנגלים. אנו כולנו מלאי-זעם, אנו מתוהים לכל חדשה, לכל נפש חדשה הנוספת לחללינו בימים טרופים אלה, ימי מערך עקשני של דורות אשר הגיע לביטוי המעשי רק עתה, אחרי דורות רבים של חורבן וגלות.

אני כולי מלא זעם ומרירות, אני רוצה לרשום הרבה-הרבה מן המתרחש בקרבי בימים אלה, רוב הימים אני נמצא בבית החולים, כי לא קיבלתי כל פקודה להתיצב, ולכן אני שוהה בבית-החולים על כל דבר שלא יקרה שם.

לא מעטים אנו ונדע לעמוד על הכבוד והרכוש. לא ניחפז במעשים, אך כשיהיה צורך נדע לפעול.

קראתי את העתון אחרי שלא קראתיו במשך כמה ימים. העתון מלא מקרים מחרידים, אך לא קטן מספר התופעות המנהמות. תופעות מנחמות — הרי מגוחך לקרוא כך לאותה עמידה של חברים במערכה מול גבזים ושותפיהם הצבועים המופיעים בשם החוק. אם אין לקרוא לכך בשם זה, אקרא לכך — מלחמת ישרים מול אנשים שכירי-שח" ובצע.

ברדתי מן העבודה הוחרדתי למראה עיני. מודעות-אבל לנפילת יהושע. אינני יודע משום-מה, אך עתה, בכתיבי מלים אלה, עולה בזכרוני שמו של יהושע בן-נון, ודומני כי יש בכל-זאת משהו המצדיק את מחשבותי. יש משהו משותף בשם הזה. יהושע בן-נון היה מנהיג העם והוא הלך בראש הלוחמים; כן היה יהושע בין אלה המנהיגים. הוא היה הרוח החיה בתוכנו. מי מאתנו אינו זוכר את הימים שיהושע היה מופיע במכנסיה-החקי הקצרים ובסנדליו? דומני שאף פעם לא ישבנו כלי-כך שקטים בשיחה, בשיעור או בהרצאה כמו ברגעים המעטים של מבחן על-ידי יהושע. נדמה לי שיש בזה משום איזה שהוא צו בקראי כי יהושע נפל. הצו צריך להיות לכולנו: נעמוד בגאון! אל נבייש את הכור ממנו חוצבנו.

עוד רבים נפלו בימים אלה, אך ייתכן שאותו אלמוני הכותב ב"דבר" של הבוקר צודק. "אל נהיה פויזים! אל נדרוש פעולות! נהיה מוכנים כיום לענות לתוקף ובבוא הזמן ננחית את המהלומה היאיתה. אל נתן לאויב לנצל פעולות שאינן מחושבות". מאותה נקודת-מבט אני מסתכל שוב על פעולת אצ"ל האחרונה. הם רוצים לגרש את האנגלים על-ידי בקבוק-מולוטוב. והתוצאה הרי ברורה: השתוללותם של חיילים ושוטרים אנגלים נבזים ברחובות תל-אביב, יריות לתוך המון הנלחם לחיי חופש ומולדת והמשתדל להמשיך בעבודת יום-יום על אף כל ההתנגשויות עם כוחות זידוניים, שהרי העבודה והבניה הן הנשק של העם העברי.

יותר על ההורים, אך בבוא יום ההחלטה הסופית על הצטרפות לקבוצה הייתי בין אלה שהצביעו ללכת לקדמה, על אף היותה קשורה לסדרם ולהתישבות בסביבתה, וכאן שוב עלה ענין ההורים. אך הנה נהפך הגלגל, והקבוצה הלכה לרביבים, בה אנו נמצאים כיום.

כאן מתחילה תקופה חדשה ומיגעת. עד היום אין אני יודע מה היה הגורם העיקרי למצב-הרוח שהתחיל ביום הראשון להגיעי למקום ונמשך עד היום בו יצאתי למסגרת. כפי הנראה שאחת הסיבות היתה התעוררותה המחודשת של הדאגה להורים; סיבה שניה היתה — הרצון ללמוד ולהשתלם במקצוע. אך לשני הדברים לא היה פתרון. אני למדתי קצת, במידה שיכולתי, אך יותר מזה לא עשיתי דבר. בקבוצה התרחקתי מן החברה ומכל הסובב אותה, וביום בהיר אחד עלתה שאלת הכשרה בפלחה. אני הצעתי את עצמי, אך בגלל התרחקותי מן החברה לא הייתי נאמן למדי לצאת להכשרה זו ובתקופה ההיא לא נשלח איש להכשרה ולי נאמר: אין אנו יכולים לשלוח חבר חדש בקבוצה. ייתכן שיכולתי להקים רעש ולשנות דבר-מה, אך לא היה לי הרצון לכך, ומאז, מן היום ההוא, התחיל חשבון קשה ומיגע ביני ובין קבוצת רביבים.

עבר זמן קצר ושאלת ההתגייסות עלתה. יצחק עמד אז ללכת לצבא, ואני, מתוך ידיעתי את המצב בבית ומה שיבוא אחרי הליכת יצחק, החלטתי להתגייס ושוב לברוח משאלת ההורים. וכאן היה גם גורם שני, והוא — עזיבת הקבוצה לתקופת-מה.

שוב אני יושב אחר ימים רבים ומנסה להמשיך את הרהורי על העבר. אני עייף קצת ומוכרח לנוח, אך לא ייתכן שאשכח לישון והעבודה מרובה.

עלי לחזור ולהמשיך במקום בו הפסקתי בפעם שעברה. לעזוב את הקבוצה לתקופת-מה — זה אמנם נאמר פשוט, אך ב"פשוט" הזה יש הרבה מהנסתר. ראשית, למה לעזוב לתקופת-מה? מה הבריחה הזאת? על כך היתה תשובה: יעבור זמן ואם תהיה לנו מלחמה בארץ אזי אין מה לעשות; יהיה על כולנו לעמוד מול האויב, ואם לא יהיה דבר כי אז אהיה קצת חפשי ואחרי זמן אולי ישתנה מצב-הדברים בקבוצה ואני אחזור או שאהיה חפשי לנפשי.

היה זה חשבון מוטעה. רק היום אני רואה מה היא הטעות שהיתה בידי. הרי ברור היה לי בתחילה שהתגייסותי היא בריחה מן הקבוצה שלא היתה לפי רוחי ומגמתי. שנית, ידעתי כבר אז שהליכה זו היא כעין עזיבת הקבוצה. אם כן למה לא הייתי שלם עם עצמי?

כאן אפסח על תקופה די ארוכה שנמשכה כשנתים וחצי והיא תקופת הפלמ"ח ואעבור לסיום התקופה ופגישתנו האחרונה. בגבעת-חיים היתה, למעשה, תקופה, אשר בה הצלחתי לחדור למקצוע חדש וללמוד אותו. היתה זו גם התקופה בה נפגשנו. תקופה זו, אני מניח, נחרתה היטב בזכרונו. רחליה, מה אני צריך לבוא ולהזכיר את ערבי הציפייה בחדר-הקריאה, או לבוא ולהזכיר את האוהל בלי כל צורה שפתאום קם ולבש צורה חדשה, או את הערבים שבילינו יחד, את ימי הציפייה במקרה שאחד מאתנו נסע? הנה אנו רגילים לחשוב את תקופת נישואינו לשנתים ולא לשנה אחת, כי הרי למעשה כבר אז לא יכולנו לחיות בנפרד.

אבל הנה היום, כשאני חושב על כל אותם הדברים, אני מנסה להניח: אימלא הייתי חולה כלום היינו נפגשים איפעם? ייתכן שכן, אך אין אני יודע אם היה הדבר מגיע למצב של היום, וטוב שכך

לאמא אסור לדעת כלום. בכלל, בבית הם צריכים לחשוב שאני ממשיך בעבודה בבית-החולים.

אני רוצה לכתוב הרבה-הרבה, אך אין אני יכול. אני עייף ועם זאת אני מלא מחשבות. שמח אני להיות בין היוצאים. אשמח מאד שרחל'ה תבין אותי. אשמח שהיא תלווה אותי בדרכי. נקווה שמערכתנו תהיה קצרה ונחזור בקרוב הביתה לחיינו הרגילים.

ג

*14.3.1948

את דמותם לא נשכח. הם היו חיילים אשר נכספו לפעולה ולא רצו לשבת בחיבוק-ידיים. הם ידעו: עלינו להשיב מלחמה שעה למען הבטחת התחבורה שלנו. הם יצאו, כתמיד, בלי כל פחד ומתוך בטחון כי יחזרו. אך הפעם היתה זו אכזבה לנו, כי להם כבר לא היתה כל הרגשה על-מנת לחוש את כאבנו-אנו. הם נפגשו בכוחות עדיפים של פראי-אדם. הם נרצחו תוך עינינו. לא תמיד הערכנו את אויבינו כמו שהם. חשבנו כי מלחמה לנו באויב הנלחם למען השגת מטרה איוו שהיא. אך העובדות מוכיחות כי מלחמה לנו בחיות-אדם. הם ירשו ממוריהם הנאצים את כל הפראות והשאופה לדם. ועתה, במלאות עשרה ימים להרצחכם, אחים, עלינו להישבע שבועת-אימונים לנקום את דמכם ולו גם נצטרך להפסיד משהו מן התרבותיות בה חונכנו. עלינו להפיך במידת-מה לחיות ואז אולי תהיה ההתמודדות שוה במקצת. נחדל-נא משיטת הרחמנות והסלחנות. דמכם יקר מדי שנחוס על דם אלה ששפכו אותו בקור-רוח.

ראיתי את גופותיכם. הייתי בין הראשונים אשר קיבלו אתכם מידי אלה אשר ידיהם לא במעט אשמים בשפיכת-דמכם. הם הביאו אתכם במכונית אחת בלי שחשבו לרגע כי יש לחלוק לכם כבוד של לוחמים. עד היום נדמה כי חלום חלמתי ואין ממש בכל זה שהרגשתי. אך העובדה כי אין אתם בחיים דיה להזכיר כי אין זה חלום. עלינו להמשיך! אין לנו כל רשות מוסרית לשכוח את השבועה לנקמה ולשחרור, כי אם נישאר תחת שלטונם של אלה ששפכו דמכם הרי טוב לנו המוות מחיים כאלה.

* הדברים נכתבו על הט"ז שנפלו בקרב ליד עטרות ביום כ"ג באדר א' תש"ח (4.3.1948)

אחרי כמה ימי הפסקה שוב אין בי הרצון לשבת ולכתוב הרבה על מה שעבר. יש רק לציין את הנכונות והרצון וההקרבה בקרב האנשים. הקבוצה דורשת פעולה. אין היא נענית, הדברים מועברים הלאה. הם מגיעים לסטדיה הגבוהה ביותר.

פגשתי היום את אשר. הוא מספר לי על נפילת ארבעה מחברי הקבוצה. מתוך העתון ידעתי רק על יהודה הרץ, אך עתה מתברר לי כי נפלו יהודה, אריה הייאל, ראובן וולטרה יאירי. היתה זו בשבילי מהלומה קשה מאד. לא יכולתי לעשות דבר. אני כמו המום. אין אני יודע אם רחל הבינה אותי. גם בה פגעו הדברים קשה. על שאלה אחת שלה עניתי לגמרי לא בטון יפה, אך זה היה רק משום דכאון.

אך מה שהיה ברור לי הוא שאני מוכרח לעשות דבר-מה. הדברים התחילו לעבור לפני בזה אחר זה: לחזור לקבוצה, לרדת לנגב, להקים קבוצת-חברים שתצא לנגב ולמלא את החסר אחרי שהארבעה נפלו. לא ידעתי מה הם הדברים שעלי לעשות. בכל-אופן, ברור היה לי שאני מוכרח לעשות משהו. דם הנופלים צועק: „המשיכו“. והדרך ארוכה. רק ניתנה לנו אפשרות להקים מדינה ועלינו להקים אותה. רבים יהיו הנופלים, אך ידעו כי הם יצאו על-מנת להוריש לנו שארית.

אני ידעתי שבכל צעד שאעשה מוטלת עלי אחריות ליהושע ולרחל, אך אין אני יודע באיזו מידה מותר לפרט לעמוד בבדיקה ממושכת בענין זה. כי ברור לנו: הנופלים יהיו מכל צד וגם מאלה שישבו בבית. אין אני יכול לשבת מנגד ולצפות לכדור שיפגע בנו. עלינו לקדם אותו ויהי מה!

אני ידעתי איך תקבל רחל את הדברים, אך כל מה שאני מבקש הוא, שהיא תדע הכל ושהיא תתן לי ידה ותאמר לי שאלך ושהיא תלווה אותי בדרכי. ידע גם יהושע שיש לו אבא ההולך ללחום למען העם, למען הקמת המולדת לעם מורדף זה אלפיים שנה! רבים מבני עמנו נכחדו. הם לא עמדו בפני הברירה ללכת ללחום; הם נלכדו בביתם. הם הושמדו בלי שתהיה להם אפשרות לפצות פה. שם גם לא קרה המקרה שאשה תאמר לבעלה: אל תמות! הברירה לא היתה בידם. הם נשפטו למוות. לא עמד לאדם החסד במערכה. כיום עומד חסד זה לזכותנו, הזכות ללחום ולנפול. אינני יודע כמה יהיו הנופלים, אך תקוה כי הם יהיו מעטים מאלה שהושמדו, ונופלים אלה לפחות זכותם לנפול כגיבורים. אל נבכה אותם. נדע לעמוד לימינם במלחמתם, נדע לשמור על מצב-רוחם, נדע לקבל אותם בכל רגע של פנאי ובכל רגע שיבואו אלינו.